

Barok Çağda Macaristan*

Dr. Gökhan DİLBAŞ

Özet

Barok sanat, Avrupa'da 16. yüzyılın ikinci yarısında başlamış, tüm 17. yüzyıl boyunca devam etmiş, 18. yüzyılın ortasından itibaren etkisini kaybetmişse de, Rokay ve Rokoko gibi sanat akımlarına kaynaklık ederek aslında 19. yüzyılın başına kadar etkisini sürdürmüştür. Bu zaman dilimi içinde Avrupa kıtasında toplumsal, ekonomik, politik, askeri, dini ve sanatsal açıdan köklü değişiklikler meydana gelmiştir.

Macaristan'da Barok çağ ve Barok sanat yaklaşık olarak 1600-1772 yılları arasında yaşanmıştır. Tüm Avrupa'yı her açıdan etkileyen bu çağ ve aynı adla anılan sanat akımı Macaristan'da da etkisini toplumun her kesiminde ve sanatın her alanında göstermiştir.

Bu çalışmada Barok sanatın Macaristan toprakları üzerindeki gelişimi ve Macar toplumuna olan etkileri anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Barok, Macaristan, Macar tarihi, Macar kültürü, Macar dili.

Hungary in Baroque Era

Abstract

The Baroque art came into second part of the 16th century, continued all along the 17th century and had no effect from second part of the 18th century, but making a basic such as art trend Rocay and Rococo truly went to the head of the 19th century. In this time a lot of fundamental changes happened socially, economically, politically, military, religiously and artistic in Europe continent.

The Baroque era and the Baroque art approximately between 1600-1772 took place in Hungary. This era and mentioned same name art trend effected from every angle the Europe and its effect felt on the whole Hungarian society and the every field of art in Hungary too.

In this paper will be going to given place development of the Baroque art in Hungary and its effects to the Hungarian society.

Key Words: Baroque, Hungary, Hungarian history, Hungarian culture, Hungarian language.

Giriş

Barok kelimesinin kökeni ve anlamı hakkında birçok görüş ortaya sürülmüştür. Bugün için kabul gören tez, kelimenin Portekizce ve İspanyolca şekilsiz, acayip inci anlamına gelen barroco kelimesinden geldiği yönündedir. Barok kelimesinin İtalyanca barocco kelimesinden türediği tezi de ortaya atılmıştır¹.

Barok, sadece insanı hayrete düşüren, şaşırtan imgeler, semboller, o çağa kadar üzerinde durulmamış birtakım kavramlar, oluşumlar; bir coşkunluk, aşırılık, yeni bir şeyleri keşfetme isteklerinden meydana gelmediği gibi, aynı zamanda kökeninde Rönesans'ın yarattığı heyecan dalgasının durulmasının sonuçlarının, Karşı-Reformasyon ve Cizvit hareketinin etkilerinin,

* Barok Çağda Macaristan makalesi, Gökhan Dilbaş, *István Gyöngyösi'nin Hayatı ve Márssal Társalkodó Murányi Vénus Adlı Eserinin Dil ve Edebiyat Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Hicran Yusufoglu, Ankara, 2009 adlı tezden yararlanılarak üretilmiştir.

¹ Lowry Jr. Nelson, *Baroque Lyric Poetry*, Yale University Press, 2. Edition, Connecticut, August 1963, 3; J. M., Cohen, *The Baroque Lyric*, Hutchinson University Library, 1. Edition, Modern Languages and Literature, London, 1963, 11; Gökhan Dilbaş, *István Gyöngyösi'nin Hayatı ve Márssal Társalkodó Murányi Vénus Adlı Eserinin Dil ve Edebiyat Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Hicran Yusufoglu, Ankara, 2009, s. V.

ulusları oluşturan kavramların yeniden ele alınmasının, sanatın insanı harekete geçirici etkisinin keşfedilmesinin, hümanizm düşüncesinin yeni baştan yorumlanmasının ve yaşandığı çağdaki toplumsal görüngülerin izlerini taşıır². Bu düşünce silsilesi ve bunların sanata yansımalarının etkileri başta İtalya olmak üzere ilerleyen yıllarla beraber tedrici şekilde tüm Avrupa'yı, Rusya'yı, Latin Amerika ülkelerini ve daha çok mimari alanda olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nu da etkisi altına almıştır³.

Macaristan'da Barok Sanatın Gelişimi Ve Etkileri

Otuz Yıl Savaşları'nın Avrupa'da toplumsal yapılarda köklü değişikliklere yol açması, politik açıdan Avrupa'yı yeni baştan şekillendirmesi, Tuna havzasında daha tutarlı, daha güçlü ve daha birleşik bir görünüm sergileyen Avusturya Hanedan Devletleri'nin kurulması sonucunu getirdi. Bütün bunlardan başka uzun bir zaman önce Avrupa'nın tam ortasına, Macar ovasına yerleşen Osmanlılar, oraya kendi kültürlerini getirmişler, kiliselerin karşısına camiler, hamamlar inşa ederek Macaristan'ı kendi kültürel değerleriyle süslemişlerdir. Bu sonuçla Hunyadi'ler çağında İtalyan Rönesansı'nın getirilerinin etkisinde kalarak yeni bir görünüme bürünmüş olan Macaristan, Batı kültür dairesinin kenarına doğru itilmiş ve yeniden bu dairenin merkezinde yer almak için fırsat bekler olmuştur⁴. Osmanlıların 1683'te II. Viyana Bozgunu ile başlayan, 1686'da Budin'in kaybedilmesiyle yeni bir dönemece giren ve 1699 yılında Karlofça Antlaşmasıyla sonuçlanan Avrupa'dan çekilme süreci, Macaristan adına yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Macaristan gerek Osmanlıların bu toprakları terk etmesiyle, gerekse de Barok akımın kendisini Avrupa'nın her ülkesinde derin bir şekilde hissettirmesiyle beraber, yeniden Avrupa kültür dairesine girmek için arzu ettiği fırsatı yakalamış oluyordu⁵. Bu sonuçla diğer Avrupa ülkelerindeki asilzadeler gibi yaşama arzusunda olan Macar soylu sınıfının önündeki en büyük engel de kalkmış oluyordu. Osmanlıların Macaristan topraklarında bulunduğu yıllarda süregelen savaşlardan, Osmanlılarla Habsburglar arasındaki mücadeleden ve belirsizlik içeren şartlardan dolayı Macar asilzade sınıfı gelecek kaygısıyla da istediği gibi hareket edemiyor ve maddi olanaklarını tam anlamıyla kullanamıyordu. Bundan başka toplumun her kesiminde bir hareketlenme başlamış, alt kesimler toplumun orta kesimine, orta kesim de toplumun üst kesimine doğru bir ivme kazanma gayreti içine girmiştir⁶.

Osmanlıların Macaristan topraklarından çekilmesinden sonra bu topraklar üzerinde hâkimiyet kuran Habsburg hanedanlığının ilk zamanlarında onu destekleyen Macar asilzadeleri, bir süre sonra tam bağımsızlık özlendilerini dile getirmeye başlamışlardır. Osmanlılarla yapılan mücadelenin ardından şimdi sıra Habsburg'larla yapılacak olan mücadeleye gelmiş ve bu mücadeleden sonra Macaristan'ın tam anlamıyla bağımsız olacağına inanılmıştı. Nádor⁷ Ferenc Wesselényi'nin (1605-1667) izlediği politika, Erdel prensi Imre Thököly'nin (1682-1697) Habsburg'larla olan mücadeleleri Macaristan'da hatırı sayılır heyecan dalgalarına sebep oluyor, Miklós Zrínyi'nin (Hırvat banı, şair ve ordu komutanı, 1620-1664) başını çektiği her türlü yabancı hâkimiyetin kesin olarak reddedilmesi düşüncesi günden güne daha çok dile getiriliyor ve bütün bu gelişmeler Macar milliyetçiliğini sürekli olarak besliyordu. Dolayısıyla Barok sanatın ortaya çıktığı ve geliştiği 16. ve 17. yüzyıl, Macaristan adına sadece sanat açısından değil, aynı zamanda politik açıdan da son derece önemli olayların yaşandığı bir zaman dilimidir. Bütün politik, toplumsal, ekonomik, dini ve askeri oluşumlarla beraber Macaristan yeni bir döneme girmekte ve bu dönemin hâkim sanat anlayışı olan Barok akımını ve bu çağdaki dünya görüşünü benimsemektedir⁸.

² Tibor Klaniczay, *Magyar Irodalom Történet*, Második Kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964, 113; Dilbaş, a.g.e., s. XIV.

³ Vincent-Lucien Taple, Barok, (Çev: Galip Üstün), İletişim Yayınları, 1. Basım, İstanbul, Ekim 1992, s. 16-17; Jean-Paul Roux, *Türklerin Tarihi*, (Çev: Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan-Özcan), Kabcacı Yayınevi, Beşinci Basım, İstanbul, Nisan 2008, s. 431; Dilbaş, a.g.e., s. X, XXII.

⁴ Taple, a.g.e., s. 101.

⁵ Dilbaş, a.g.e., s. XIV.

⁶ Dilbaş, a.g.e., s. 624.

⁷ Nádor: Macaristan'da 1848'den önce en üst yönetici konumunda bulunan kişi (László, Országh, *Magyar-Angol Szótár*, Akadémiai Kiadó, Második Kötet, Hetedik, Vátozatlan Kiadás, Budapest, 1985, 1426).

⁸ Klaniczay, a.g.e., s. 150-153; Dilbaş, a.g.e., s. 624.

Avrupa'da Reform hareketinin etkisi 16. yüzyılın sonuna doğru durur. 17. yüzyılda Reform ve Karşı-Reform hareketinin Macaristan'da toplumsal olaylar üzerindeki etkisi gitgide daha çok hissedilir. İnorganik bir yapıya sahip olan Habsburg İmparatorluğu içinde Barok akımın Macaristan sınırları dâhilinde ilk önce Erdel'de başladığını söylemek yanlış bir görüş olmayacaktır⁹. Erdel, Protestanlığın merkezi olarak konumlanırken, Krallık Macaristan'ı Katolikliğin ağırlığını hissetmeye başlar. Erdel toprakları, Barok çağda Avrupa'da Protestanlığın önemli merkezlerinden biri olmuş, burası baskılardan kaçan insanların düşündüklerini açıkça söylediği ve düşüncelerini korkmadan tartıştığı bir kültür merkezi ve düşünce üssü haline gelmiştir. Protestan Çeklerin kendi topraklarından sürgün edilmesi ve bunların bir kısmının Erdel'e gelmesi burada hatırı sayılır bir kültür yoğunluğunun oluşmasına katkıda bulunmuştur¹⁰.

Katolik Bâtthany hanedanlığından sonra Erdel'de yönetime gelen Protestan inancına sahip Gábor Bethlen (Erdel prensi, 1613-1629) tarafından kurulan Gyulafehérvár'daki okulda Avrupa'nın her yerinden gelen okutmanlar ders veriyorlardı. Erdel'e gelen kişilerin en önemlisi eğitim ve pedagoji alanında önemli görüşleri bulunan Çek hümanisti Jan Amos Comenius'tur (1592-1670). Bu arada Erdel'de İngiliz Püritenlerinin görüşlerini temsil eden (Apáczai) János Csere'nin (Macar bilgini, 1625-1659) ve matbaasıyla ünlü Miklós Kis'in (Macar matbaacısı, 1650-1702) adlarını da anmak gerekir¹¹.

Macaristan'da 1600'den 1640'a kadar bir hazırlık devresi geçiren Barok, tam anlamıyla –geç Rönesans'ın etkisine paralel olarak– 1640'lı yıllarda başlar. Bu yıllarda aristokrasi Habsburg etkisiyle beraber altın çağını yaşamakta ama bir yandan da Macar topraklarına Protestanlığın etkisi altında gelişen düşünceler girmektedir¹². Avrupa'yı baştan aşağıya fetheden Barok akım, kendisini Macaristan'da ilk önce 1629'da yapımına başlanan ve 1637'de bitirilen Nagyszombat'taki Cizvit Kilisesi'nde gösterir¹³ (Resim 1). Bu kilisenin mimari tarzı Barok çağ boyunca Macar sanatçıların etki altında bırakmıştır. Kilisenin özellikle sunak bölümünün işlemeleri Barok çağın tüm ihtişamını ortaya koyar (Resim 2). İsa'nın vaftiz edilmişinin tasvir edildiği sunak resmi Barok çağa hâkim olan sanat anlayışını yansıtırken, sunak içinde yer alan heykeller ve resimler devinimli bir yapıya sahip olup bir yandan hareket hissi verirken, bir yandan da maniyerizm akımının özelliklerini ve geç Rönesans ruhunu ortaya koyar.¹⁴

Türklerle olan mücadelenin doruk noktasına çıkması, Erdel'in bağımsızlık için verdiği mücadelenin yoğunluk kazanması, Habsburg'ların tüm ülkeye hâkim olma çabalarının artması, aristokratların yanında eyaletlerdeki soyluların da hem politik alanda, hem de sanat alanında etkilerini genişletip ekonomik ve sosyal durumlarını kuvvetlendirmeleri 1690'lı yıllara kadar sürer ki, bu da Macaristan'da Barok çağın ikinci devresini oluşturur¹⁵.

1600'den başlayıp 1690'lı yıllara kadar yaklaşık bir yüzyıl süren bu zaman dilimi içinde bir

⁹ Macaristan'da ve Erdel'de Protestan hareket çok erken devirlerden itibaren başlar. 1530'lu yıllarda Macar nüfusunun yoğun olduğu sahalarda bu yeni öğretinin hararetle tetiklendiği mihraklar belirir. Bu dönemdeki Macar Protestanlarının çalışma alanları daha çok Abaúj, Zemplén, Bihar-Békes ve batı Tuna ötesidir. Macaristan topraklarında büyük beylerin Protestan fikirlere sıcak bakması ve bu fikri benimseyenleri himaye etmesi bu sahalarda Protestanlığın yayılmasını hızlandırmıştır. Kuzeydoğuda Abaúj valisi Péter Perényi (1519-1548), Macaristan'ın batısında ise Tamás Nádaszy (1537-1562) kendi topraklarında Protestanların faaliyetlerine izin vermiştir. Ülkenin en güçlü beylerinden olan Bálint Török de (1521-1551) bu gelişmelere sempati duymuştur. İlerleyen zaman içinde Sarospatak, Szikszó, Tállya ve Gönc gibi şehirler Protestanlığın merkezi haline gelmiştir. Sopron, Komárom, Győr ve Eger'de de yeni öğretilerin yayıcıları ile karşılaşırız. Erdel'de Brassó şehri başta olmak üzere Reformasyon memnuniyetle kabul edilmiştir. Erdel meclislerinin din meselesinde hükümler vermiş olması bunun bir delilidir. Papalık elçisi Morone'nin Macaristan'ın Lutherci olduğu şeklindeki ifadesi bu durumu göz önüne sermektedir (Erdal Çoban, *Osmanlı Hâkimiyeti Altında Macar Protestanlığının Gelişimi*, Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Hicran Yusufoglu, Ankara, 1993, s. 35-36).

¹⁰ Gyula Kristó, János Barta, Jenő Gergely, *Magyarország Története Előidőktől 2000-ig*, Pannonica Kiadó, Budapest, 2002, s. 292; Dilbaş, a.g.e., s. X.

¹¹ Dilbaş, a.g.e., s. XXV.

¹² Klaniczay, a.g.e., s. 120.

¹³ Kristó vd., a.g.e., s. 294.

¹⁴ (Yazarı belirtilmemiş), "A Magyarországi Barokk és Rokoko Művészet" in içinde Változatok A Festészetben, A Szobrászatban és Az Iparművészetben, <http://www.sulinet.hu/tovabban/felveteli/2001/19ghet/muvtori/muvtori19.html> (Erişim: 19.06.2009)

¹⁵ Klaniczay, *Magyar Irodalom Történet*, Második Kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964, 120.

Resim 1: Nagyszombat'taki Cizvit Kilisesi.

Resim 2: Nagyszombat'taki Cizvit Kilisesi'nin içten görünüşü.

yandan Türklere karşı yapılan savaşlar, bir yandan da tam bağımsızlık seslerinin gitgide yükselmesi Macaristan toprakları üzerinde sanatın her alanında büyük dalgalanmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Miklós Zrínyi'nin Csáktornya'daki kalesinde, kont Ádám Batthyány'nın (Tuna ötesi ve Kaniye sınır bölgesinin yöneticisi, 1610-1639) Rohonc'daki sarayında, Estergon başpiskoposu György Lippay'ın (1600-1666) Pozsony'daki sarayında duvarlara asılan tablolarla Türklere yapılan savaşları yansıtan resimler vardır. Bu tabloların en ünlüsü Pápa ostromának ábrázolása (Pápa Kuşatması'nın Tasviri)'dir (Resim 3). Burada ön planda şaha kalkmış beyaz bir atın üzerindeki Türk süvarisi üzerine doğru gelen leopar desenli kaftan giymiş bir Macar süvarisiyle çarpışmakta, hareketli sahneyi ise resmin ortasında yer alan birbirlerine hücum eden süvari kıtaları oluşturmakta, arka planda ise yemyeşil ovaya kurulmuş bir ordugâh ve mavi gökyüzünün ufkunda alevler içinde yanan bir şehir görüntüsü bulunmaktadır. Bu dönemde Türklere yapılan mücadele doğal olarak kilise süslemelerini de etkilemiştir. Győr'deki bir kilisede yer alan ve ismi bilinmeyen bir ressam tarafından yapılan sunak resminin tam ortasına Meryem'i kalkanlarıyla Türk oklarından koruyan Macar azizleri László ve Imre, Gellért ve Adalbert yerleştirilmiş, bulutların üzerinde ise Aziz István (Macar kralı, 997-1038), Meryem'e Macaristan'ı anlatmaktadır (Resim 4)¹⁶

Bu dönemde heykel sanatı da büyük bir değişim geçirmiş ve bir hayli aşama kaydetmiştir. Özellikle kuzey İtalya menşeli alçı sıva heykeller – dönemin sonuna doğru taş heykeller görülmeye başlanmıştır – Macaristan'da büyük ilgi görmüştür. Hem dini mimariyi, hem de sivil mimariyi temsil eden yapılar istisnasız bir şekilde bu tür heykellerle süslenmiştir. Mimari, resim ve heykel sanatına bağlı olarak gelişen doğramacılık ve tahta oymacılığı da bu yıllarda Macaristan sınırları içinde kendine önemli bir yer edinmeyi başarmıştır. Bunun en önemli örneği 1680'li yıllarda yapılan Sopron'daki Yangın Kulesi'dir. Bu yıllarda özellikle Macaristan'ın batısında yer alan şehirlerde ortaya konan eserlerde Karşı-Reform hareketinin etkileri görülür¹⁷.

¹⁶ 14. dipnotta adı geçen internet sitesi.

¹⁷ 14. dipnotta adı geçen internet sitesi.

Resim 3: Pápa Kuşatması'nın Tasviri.

Resim 4: Győr'deki kilisenin sunak resmi.

Bu zaman dilimi içinde Macaristan'da kuyumculuk da gelişmiş, özellikle kuzey Macaristan ve Erdel bu konuda öncü rol oynamaya başlamış; Pozsony, Besztercebánya, Kassa, Kolozsvár ve Nagyszzeb'te kuyumculuk atölyeleri açılmış ve Macaristan'da üretilen değerli eşyalar tüm Avrupa'nın beğenisine sunulmuştur¹⁸.

Macaristan'da yaşanan Barok çağın 1740'a kadar süren üçüncü devresini ise Habsburg mutlakiyetçiliğinin iyice yayıldığı ve Rákóczi'nin özgürlük savaşının Macar ulusal tarihine damgasını vurduğu devir oluşturur. Bu dönemde Cizvitler artık iyiden iyiye kuvvetlenmişler, Barok çağın düşünceleri ve sanat eserleri Macaristan'ın her yanını sarmış ve çağın muazzam getirileri bu düşüncelere karşı olan toplum kesimlerini de etkisi altına almıştır¹⁹.

1740-1770 yılları arasında Barok, Macaristan'da artık tam anlamıyla yerleşmiştir. Kilisenin toplumsal sınıflar üzerindeki baskısı tedrici olarak azalmış ve Macar ulusu her açıdan yeni bir ivme kazanmıştır²⁰.

Macaristan toprakları üzerinde Barok akımın olgunluğa eriştiği ve altın çağını yaşadığı bu yıllarda gerek toplumsal, gerek dini, gerek politik ve gerekse de askeri alanlarda meydana gelen ve Macar tarihinin sayfalarında önemli yer tutan olayların sonuçları Barok sanatın her alanına hakkıyla yansır. Rákóczi'nin özgürlük savaşını takiben, ekonomik durumun iyileşmesi ve yıllardır süren savaşların yaralarının sarılmasıyla beraber başta Buda olmak üzere ülkenin her yerinde birbiri ardına kiliseler, saraylar, çeşmeler, fiskiyeli havuzlar, ihtişamlı şehir meydanları ve görkemli mezarlıklar yapılır. Macar ulusu yaşadığı kötü olayları ve toplumun ortak hafızasında derin izler bırakan felaketleri Barok tarzına uygun şekilde yapılan gösterişli binalarla aşmak istemiştir. Eszterházy, Csáky, Nádaszy, Zrínyi, Pálffy ve Batthány gibi asilzade aileleri güçlerini göstermek için yaptırarak göz alıcı yapılarla Macaristan'ı yeni baştan imar ediyorlar ve bu döneme damgalarını vuruyorlardı. Binalar heykellerle, iç fresklerle ve rölyeflerle süsleniyor, Barok yapıların

¹⁸ 14. dipnotta adı geçen internet sitesi.

¹⁹ Klaniczay, a.g.e., s. 120.

²⁰ Klaniczay, a.g.e., s. 120.

Resim 5: Macar Versailles'i diye adlandırılan Gödöllő Sarayı.

Resim 6: Gödöllő Sarayı'nın konser salonu.

Resim 7: Pál Eszterházy'nin Kismarton'da bulunan şatosu.

Resim 8: Kismarton şatosunun balo salonunun tavan süslemelerinden bir kesit.

Resim 9: Buda'da bulunan Szentháromság heykeli.

Resim 10: Franz Anton Maulbertsch'in Sümeg kilisesinin duvarına işlediği freskten bir ayrıntı.

duvarlarına ailelerin geçmiş kuşaklarına ait kişilerin ihtişamlı tabloları asılıyordu. 1751 yılında Macar Versailles'i diye adlandırılan Gödöllő Sarayı'nın yapımına başlanılır (Resim 5, Resim 6). Sopron, Székesfehérvár ve Eger'de de Barok tarzını yansıtan birçok yapı inşa edilir. Nádor Pál Pálffy'nin (1649-1654) yaptırdığı Pozsony'daki krallık sarayı bu dönem yapılarının diğer önemli bir örneğidir. Bundan başka Pál Eszterházy'nin (Macar devlet adamı ve şairi, 1635-1712) yaptırdığı Kismarton'daki şato (Resim 7, Resim 8), Erdel'de Miklós Bethlen'in (Macar siyaset adamı, 1642-1717) planlarına göre inşa edilmiş olan Bethlenszentmiklós Sarayı ve Cizvitler tarafından ülkenin çeşitli yerlerinde yapılan kiliseler de Barok sanat anlayışının dikkate değer örnekleridir²¹.

Macaristan'da Barok sanatın zirvede olduğu bu yıllarda yapıların göz alıcılığını daha da artırmak için ahşap süslemelerin ve heykellerin daha çok kullanıldığını ve bu iki unsurun gitgide yapıların asli unsurları arasında görülmeye başladığı gözlerden kaçmaz. Özellikle binaların ön cephelerinde yer alan tahta oymalar, süslemeler ve heykeller daha dekoratif bir anlayışa bürünmüştür. Bu dönemde heykel alanındaki en önemli eser hiç kuşku yoktur ki, Buda'da bulunan *Szentháromság*'tır (Resim 9). Bu ilginç eser bulutlarla ve melek başlarıyla süslenmiş, hacimli, çok yönlü bir sütunun etrafına yerleştirilmiş sanki havada uçuyormuş hissi veren bir heykel kütesinden oluşur²².

Bu çağda saraylarda Hunyadi'ler zamanında olduğu gibi yeniden İtalyan şarkıları söylenmeye başlanmıştır. Erdel'de bilimde ve sanatta en önemli rolü, tüm Avrupa'da olduğu gibi Cizvitler oynuyordu. Yeni fikirlere olumlu bakış açısıyla yaklaşılması ve Karşı-Reform fikirlerinin bu coğrafyada destek görmesi Cizvitlerin özellikle Erdel'de sistemli bir şekilde yerleşmelerine olanak sağlamıştır. İlk Cizvit yazarı olan István Szántó (1541-1612) İncil'i yeniden Macarcaya çevirmiştir. Cizvitler Ungvár'da, Sopron'da, Trencsén'de okullar, Komárom'da, Szatmár'da, Turóc'da, Gyöngyös'te, Szendrő'de, Kassa'da, Besztercebánya'da ve Szepes'te manastırlar inşa etmişlerdir.

²¹ Kristó vd., a.g.e., s. 338; Klaniczay, a.g.e., s. 155; Dilbaş, a.g.e., s. XXVI; 14. dipnotta adı geçen internet sitesi.

²² 14. dipnotta adı geçen internet sitesi.

Resim 11: Aziz Márton.

Resim 12: Ádám Mányoki'nin fırçasından Erdel Beyi II. Ferenc Rákóczi.

Cizvitlerin en önemli dayanak noktası olan eğitim, kurdukları okullarda çok disiplinli bir şekilde uygulanıyordu. Bunlar sadece okullarıyla değil, aynı zamanda matbaalarıyla da Barok çağın getirdiği yenilikçi fikirlerin yayılmasını sağlıyorlardı. Bu çağda Macaristan'da yenilikçi fikirlerin geliştiği en önemli yer, Cizvit papazlarından ve Barok edebiyatın Macaristan'daki büyük temsilcilerinden biri olan Péter Pázmány (1570-1637) tarafından 1635 yılında üniversite seviyesine yükseltilen Nagyszombat'taki Cizvit eğitim kurumudur²³.

Süsleme, resim ve heykel alanında Macaristan'da daha çok yabancı sanatçıları görürüz. Avusturyalı fresk ustası Franz Anton Maulbertsch (1724-1796) Macaristan'da birçok eser vermiş (Resim 10), yine bir Avusturyalı olan heykeltıraş Georg Raphael (1692-1741) ise Estergon başpiskoposunun heykeltıraşlığını yapmıştır. Raphael'in en önemli eseri Pozsony'daki katedralin sunak bölümünde yer alan *Aziz Márton* heykeldir. Bu eserde Aziz Márton süvari giysileri içinde bir atın üzerinde oturmuş halde aşağıya doğru eğilerek yerde çıplak şekilde yatan bir dilenciye doğru uzanmakta ve kılıcıyla kaftanından bir parça keserek dilenciye vermektedir²⁴(Resim 11). Resim alanında dönemin ünlü Macar ressamı Jakab Bogdány (1660-1724), İngiliz kralının sarayında kendine yer bulur. Bu arada verdiği eserlerle – özellikle 1712 yılında yaptığı II. Ferenc Rákóczi'nin (Erdel beyi, 1704-1711) portresi (Resim 12) – Barok çağın en tanınmış ressamı arasında bulunan Ádám Mányoki'nin de (1673-1757) adını anmak gerekir. Mányoki, Macaristan'da geleneksel hale gelen portre ressamlığının kurucusudur ve yüzyıl dönümündeki çağdaş portre ressamlığını temsil eder. II. Ferenc Rákóczi'nin portresinde onun karakterini etkileyici bir ustalıkla yansıtır, yüz renginin solgunluğu kırmızı kakım kaftanının canlı beyaz ışıltularına doğru yayılır ve ressamın yaratmak istediği etki eserin her yerinde hissedilir²⁵. Barok çağda Macaristan'da koleksiyonculuk anlayışı da oldukça gelişmiştir. Ülkenin asilzade aileleri çeşitli sanat eserlerini toplayarak

²³ Klaniczay, a.g.e., s. 123-125; Taple, a.g.e., s. 102; Kristó vd., a.g.e., s. 293.

²⁴ 14. dipnotta adı geçen internet sitesi.

²⁵ 14. dipnotta adı geçen internet sitesi.

biriktirmeye başlamışlar ve yapıları neredeyse birer müzeye dönüştürmüşlerdir²⁶.

Barok akım Macaristan'da kendini basılı eserlerde de gösterir. Cizvit başpiskoposu János Lipa (1606-1666), Macaristan'daki ilk tarım kitabı olan *Pozsonyi Kert* adlı kitabını bu zamanda basıya vermiş ve Ferenc Nadásy de (Macar devlet adamı, 1625-1671) *Mausalem* adlı eserini yine bu yıllarda yayımlatmıştır. Bu dönemdeki Macar edebiyatının büyük edebiyatçıları arasında Péter Pázmány'ını ve Miklós Zrínyi'yi özellikle anmamız gerekir. Bu iki edebiyatçı Macaristan'da Barok edebiyatın ortaya çıkmasını, kökleşmesini, olgunlaşmasını ve sınırlarının çizilmesini sağlamışlardır. Erdel sınırları içinde gelişen edebiyatta ise János Kemény (Erdel prensi, 1607-1662) ve Miklós Bethlen ilk akla gelen isimlerdir. Ancak hiç kuşku yoktur ki, Macar Barok çağının en büyük edebiyatçısı Macar Barok edebiyatının doruk noktası sayılan *Márssal Társalkodó Murányi Vénus* (1664) adlı eseri yazan István Gyöngyösi'dir (1629?-1704)²⁷.

Macar topraklarında Barok edebiyatın gelişiminde tiyatro ve okul dramaları da ayrı bir yer tutar. *Három Köröszvény leány* (Üç Hristiyan Kız), *Gryllus* (Cırcır Böceği), *Inter Vigilantiam et Torporem dialogus* (Uyanıklar ve Uyuşukların Kavgası), *Igaz papságnak tüköre* (Gerçek Rahiplerin Aynası), *Debreceni disputa* (Debrecen Tartışması), *Polyxena*, *Ernestus adolescens* (Genç Ernő), *Rythmusokkal való szent beszélgetés* (Ritimlerle Kutsal Bir Konuşma), *Ábrahám Pátriárchia fia Isak és Bathuel leánya Rebeka házasságok alkalmatoságával lött beszélgetés* (Ábrahám Pátriárchia'nın oğlu Isak ile Bathuel'in kızı Rebeka'nın Evliliklerinin Uygunluğuna Dair Sohbet) adlı eserler Orta Çağın sonlarından itibaren Barok çağına kadar Macaristan'da tiyatro ve dramaların gelişimini görmek ve Barok çağ edebiyatına nasıl güçlü bir zemin hazırlandığını tecrübe etmek açısından özellikle önem taşımaktadırlar. Ancak bütün bunlardan başka üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir eser daha vardır: Kenyérmező Muharebesinin (1479) anlatıldığı *Comoedia generalis de conflictu Turcorum et Hungarorum* (Türkler ve Macarlar Arasındaki Muharebeye Dair Komedi). Bu eser, manzum biçim açısından kendisinden önceki eserlerden çok daha ileri seviyede olduğundan farklı bir konumda bulunmayı hak etmektedir. Eseri büyük bir ihtimalle Macar Barok edebiyatının en büyük şairi olan István Gyöngyösi yazmıştır²⁸.

Bu yıllarda Krallık Macaristan'ında nüfusun Protestan inancından Katolik inancına dönüşünde Katolik kilisesinin rolü gerçekten çok büyüktür²⁹. Barok sanat, Krallık Macaristan'ının sınırları içerisinde Katolik inancın güçlenmesine katkıda bulunmuş, görsel açıdan insanların manevi duygularını tamamlamış ve Protestanlığı kabul etmiş insanların inançlarını yeniden gözden geçirerek bir kez daha düşünmelerine sebep olmuştur. Krallık Macaristan'ında Barok sanatı destekleyenler Katolik ruhun temsilcileri haline gelmişlerdir³⁰.

Barok sanat, Macaristan'da Katoliklerle Protestanların karşı karşıya geldiği ortak bir alandır. Fikirlerin birbiriyle çarpıştığı, insanların neyin ne olduğunu anlama mücadelesi verdiği, başta saraylar ve köşkler olmak üzere aşağı yukarı tüm ülkede entelektüel bir havanın estiği; kısacası fikirsal açıdan yoğun bir karmaşanın yaşandığı Macaristan toprakları üzerinde Barok sanat, Katoliklerle Protestanlar arasındaki mücadelenin en önemli ifade aracı olmuştur³¹.

Macaristan'da 16. ve 17. yüzyılda birbiri ardına meydana gelen politik, askeri, dini, toplumsal, sanatsal ve kültürel değişimler – Erdel prensi István Bocskai'nin (1605-1606) özgürlük savaşı ve Protestan inancını benimsemiş olan Nádor György Thurzó'nun (1609-1616) gerçekleştirdiği birtakım yenilikçi icraatlar vb. – bir yandan yüzyıllardır hâkim olan feodalizmin gücü kırarken, bir yandan da toplumun bütün kesimlerinde hareketlenmeye sebep oluyor, Macar toplumuna bir dinamizm getiriyor ve gelişen olaylar karşısında hem devlet adamlarının, hem de Macar

²⁶ Klaniczay, a.g.e., s. 156; Dilbaş, a.g.e., s. XXIX.

²⁷ Tibor Klaniczay, *A Magyar Irodalom Történet*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982, s. 70; Dilbaş, a.g.e., s. XXVII.

²⁸ Erdal Çoban, "Rönesans ve Barok Döneminde Macar Okul Dramaları", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 46, 2, Ankara, 2006, 183-187.

²⁹ Kristó vd., a.g.e., s. 294.

³⁰ Dilbaş, a.g.e., s. 614.

³¹ Kristó vd., a.g.e., s. 295.

toplumunun daha sağlam durmasını sağlıyordu. Bütün bu gelişmelerin yanı sıra sanata daha çok önem veren yeni bir toplumsal tabakanın – Burjuva – ortaya çıkması, Barok sanatın her alanda gelişmesine, kökleşmesine ve ilerleyen zamanda bir patlama yaparak artık her çeşit duygunun ve düşüncenin sanat yardımıyla ifade edilmesine yol açtı³².

Macaristan'da Barok çağı ve Barok sanatı asıl şekillendiren feodal kökenli iki toplumsal sınıftır. Bunlar aristokratlar ve eyaletlerdeki soylulardır. Bu iki sınıf, 17. yüzyıl başında her açıdan eşit haklara sahip olmuş, ancak bu andan itibaren eyaletlerdeki soylular gitgide daha çok güç kazanmaya başlamışlardır. Çok değil, sadece birkaç on yıl içinde soylular kendi ayakları üzerinde daha sağlam durmaya başlamışlar ve aristokratların birtakım haklarını ve yetkilerini elde etmişlerdir. Bütün bunlardan başka Cizvit tarikatının etkileri ve soylu kesimin önemli temsilcilerinin Protestan inancına sahip olmaları da Macaristan'da Barok akımın daha güçlü bir şekilde yaşanmasına zemin hazırlamıştır³³.

Bir süre sonra feodal beylerin iktidar güçleri ve mal varlıkları eyaletlerdeki asilzadelerin gerisinde kalmaya başlamıştı. Büyük arazilere hükmeden ve hatırı sayılır bir mal varlığına sahip olan asilzadeler hâkimiyetleri altındaki köyleri, kasabaları ve şehirleri imar etmeye başlamış ve Barok çağa uygun sanat eserleriyle süslemişlerdir. 17. yüzyılın başında küçük birer yerleşim merkezi olan yerler, kısa zamanda ticari ve kültürel bakımdan büyük önem kazanmıştır³⁴.

Barok çağda ana diller yeniden keşfedilmiş ve her ulus kendi ana dilinde yazmak ve konuşmak için adeta seferber olmuştur. Macar Dil Yenileştirme Hareketine kadar olan devreyi kapsayan ve bu çağa denk gelen 17. ve 18. yüzyıl, Macar dil tarihi için son derece büyük bir öneme haizdir. Rönesans'ta yavaş yavaş hareketlenmeye başlayan ulusların ana dillerini geliştirme, ana dili yabancı dillerin egemenliğinden kurtarma çabaları bu yüzyıllarda zirveye çıkmış ve Macar dilinin bütün güzellikleri keşfedilmiştir. Barok çağda dilin bir ulusun en temel yapı taşlarından biri olduğu anlaşılmış, Macaristan'da da bu gerçek kabul edilmiş ve yabancı dillerin hâkimiyetinden kurtulmuş temiz bir Macarca oluşturmak için yoğun bir çalışma sürecine girilmiştir³⁵. Macar diliyle ilgili gramer kitaplarının, yazım kılavuzlarının ve sözlüklerin bu zaman dilimi içinde daha sık yazılmaya başladığını ve halkın da yabancı unsurlardan temizlenmiş bir Macarca ile yazılmış eserleri okumaya daha istekli olduğunu görürüz. Macaristan'da Barok çağda ana dile dönüş çabaları, Macar dilinin içindeki yabancı kökenli sözcükleri temizleme ve yerlerine Macarca kelimeler koyma; kısacası dil yenileştirme hareketi olarak adlandırılabilir olan aktivite toplumun her kesiminde daha çok yer bulmaya ve ses getirmeye başlamıştır³⁶. Macaristan'da yazılan eserlerde artık Macarca kullanılıyor, Almanca ve Lâtinçe ikinci planda kalıyordu. Böylece kendi dilinde okuyan, yazan ve konuşan Macar milleti kendi ulusal değerlerinin daha çok farkına varmaya başlamış, Macar milletini Macar milleti yapan nitelikleri erkenden keşfetmiştir. Katolik yenilenmenin sınırlarını da belirleyen bu sanat akımı, maddi ve manevi değerler üzerinde olduğu kadar halkın günlük yaşamı ve alışkanlıkları üzerinde de etkili olmuştur. Barok sanat rahatlayan ortamla beraber Macar toplumu içinde öyle bir hale geldi ki, toplumun en üst kesiminden en alt kesimine kadar onu etkiledi, ulusal bir dil oluşturma çabalarının rüzgârını da arkasına alarak toplumsal katmanları birbirine yaklaştırdı ve Macar toplumunun bütün kesimlerini birbirine kaynaştırdı³⁷. Özellikle ana dilde yayımlanan eserler hem Macarca'nın gelişmesine ve benimsenmesine katkıda bulunmuş, hem hümanizm düşüncesini beslemiş, hem Macar kültürünü ve tarihini unutturmamış ve hem de Macar edebiyatının diğer Avrupa edebiyatlarından kopmamasını sağlamıştır³⁸.

³² Klaniczay, a.g.e., s. 123.

³³ Klaniczay, a.g.e., s. 119.

³⁴ Klaniczay, a.g.e., s. 119.

³⁵ Ferenc Bíró, A Felvilágosodás Korának Magyar Irodalma, Balassi Kiadó, Budapest, 1994, s. 29.

³⁶ Kristó vd., a.g.e., s. 292.

³⁷ Kristó vd., a.g.e., s. 338-339; Klaniczay, a.g.e., s. 121; Dilbaş, a.g.e., s. XXX.

³⁸ Klaniczay, a.g.e., s. 154-159.

Sonuç

Macaristan'da esas itibarıyla 1600-1772 yılları arasında tüm coşkunluğuyla yaşanan Barok çağ ve Barok sanat akımı bütün Avrupa uluslarını derinden etkileyip sarstığı gibi Macar ulusunu da etkilemiştir. Barok sanat ve getirisi olan yenilikçi düşünceler bu çağda özellikle asilzadeler ve burjuvalar tarafından desteklenmiş; Barok, Macaristan sınırları içinde politikanın aracı haline gelmiştir³⁹. Barok çağdan önce askeri, dini, sanatsal, felsefi ve politik olarak birtakım karışıklıklar içinde çalkalanan Avrupa, bu çağda biraz olsun dinginliğe ve sükûnete kavuşmuştur. Avrupa'ya hâkim olan bu atmosfer göreceli olarak Macaristan'a da yansımış, Macaristan toprakları üzerinde hâlâ devam etmekte olan askeri, dini, sanatsal, felsefi ve politik karışıklıklar kimi zaman Macar ulusunun ve yönetici tabakanın başını ağrıtmışsa da, Macaristan ve Macar ulusu bu çağı hakkıyla yaşamayı başarmıştır.

Barok sanatın ortaya çıktığı yıllarda Macaristan hâlâ eskisi gibi sürekli olarak savaşlarla boğuşuyor, toplumsal, politik, ekonomik ve askeri alanda herhangi bir ilerleme kaydedemiyor olsaydı, Macar toprakları üzerinde Barok sanat ya hiç gelişmeyecek, ya da gelişse bile diğer Avrupa ülkeleri seviyesine ulaşamayacaktı. Çünkü toplumun enerjisi başka alanlarda kullanılacak ve toplumda hâkim olan düşünce tarzı çoğunlukla yeni bir şeyler ortaya koyma şeklinde değil de, daha çok var olan durumu koruma ve kötüye gitmesine engel olma şeklinde olacaktı. Ancak Barok sanatın tüm ihtişamıyla yaşandığı yıllarda, Macaristan o buhranlı dönemleri kısmen atlattığı, biraz olsun rahata ve huzura kavuşmayı başarmış; bu ortamda da eskiden beri yenilikleri takip eden toplumsal sınıflar artık istedikleri gibi hareket etme olanağına kavuşmuş ve Barok sanatın her alanında olağanüstü eserler vermeyi başaran sanatçılar yetişmiştir⁴⁰.

Barok çağ Rönesans ve Reform hareketlerinin gelişimi ve sonuçlarının yeniden yorumlanması sonucunda ortaya çıkan, yeninin getirdiği heyecanla bir şeylerin yapılmaya çalışıldığı, zaman içinde durulsa da her alanda aşırılıkların görüldüğü bir çağdır. Barok sanatın ve bu çağdaki dünya görüşünün arkasında da insanı daha iyi, daha güzel ve daha gerçekçi anlama çabalarının, Avrupa kıtasında yaşanan heyecan verici gelişmelerin, bilimlerin dogmatik düşüncelerden kurtularak deney esasına göre hareket etmesinin ve insanların düşüncelerini açıkça ifade etmesinin büyük önemi olduğu muhakkaktır⁴¹. Osmanlıların Macar topraklarından çekilmesi, ardından Habsburg'larla mücadelenin başlaması, Macar toplumsal hayatında köklü değişikliklerin olması, Macar kültür öğelerinin yeniden keşfedilmesi, Macar dilinin ana dil olarak benimsenmesi çabalarının yoğunlaşması, Barok sanatın ve Barok çağın yenilikçi düşüncelerinin Macar toplumunun her kesimine hâkim olmasıyla beraber Macaristan, Barok çağdan sonra bilimsel, teknolojik, politik ve ekonomik açıdan baş döndürücü bir hızla yaşanacak olan 19. yüzyıla daha bütünlüklü bir toplum yapısı sağlamış, daha sağlam temellere oturmuş bir politikayı benimsemiş, daha rafine hale gelmiş bir sanat anlayışını özümsemiş, soru işaretlerinden kurtularak ne istediğini tam anlamıyla bilen ve oluşacak olan sorunlar karşısında daha sağlam duran bir devlet ve bir ulus olarak girmeyi başarmıştır.

Kaynakça

- Bíró, Ferenc**, *A Felvilágosodás Korának Magyar Irodalma*, Balassi Kiadó, Budapest, 1994.
- Cohen, J. M.**, *The Baroque Lyric*, Hutchinson University Library, 1. Edition, Modern Languages and Literature, London, 1963.
- Çoban, Erdal**, "Rönesans ve Barok Döneminde Macar Okul Dramaları", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, 46, 2, Ankara, 2006, s. 181-191.

³⁹ Kristó vd., a.g.e., s. 295.

⁴⁰ Dilbaş, a.g.e., s. 624-625.

⁴¹ Klaniczay, a.g.e., s. 120.

Çoban, Erdal, *Osmanlı Hâkimiyeti Altında Macar Protestanlığının Gelişimi*, Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç Dr. Hicran Yusufoğlu, Ankara, 1993.

Dilbaş, Gökhan, *István Gyöngyösi'nin Hayatı ve Márssal Társalkodó Murányi Vénus Adh Eserinin Dil ve Edebiyat Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Hicran Yusufoğlu, Ankara, 2009.

Roux, Jean-Paul, *Türklerin Tarihi*, (Çev: Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, Lale Arslan-Özcan), Kabalci Yayınevi, Beşinci Basım, İstanbul, Nisan 2008.

Klaniczay, Tibor, *Magyar Irodalom Történet*, Második Kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.

Klaniczay, Tibor, *A Magyar Irodalom Történet*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982.

Kristó, Gyula-Barta, János-Gergely, Jenő, *Magyarország Története Előidőktől 2000-ig*, Pannonica Kiadó, Budapest, 2002.

Nelson, Lowry Jr., *Baroque Lyric Poetry*, Yale University Press, 2. Edition, Connecticut, August 1963.

Ország, László, *Magyar-Angol Szótár*, Akadémiai Kiadó, Második Kötet, Hetedik, Változatlan Kiadás, Budapest, 1985.

Taple, Vincent-Lucien, *Barok*, (Çev: Galip Üstün), İletişim Yayınları, 1. Basım, İstanbul, Ekim 1992.

(Yazar Belirtilmemiş), "A Magyarországi Barokk és Rokokó Művészet", <http://www.sulinet.hu/tovabbtan/felveteli/2001/19het/muvtori/muvtori19.html> (Erişim: 19.09.2009)

Fotoğraflar

1. Resim 1: Nagyszombat'taki Cizvit Kilisesi

<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/72/Trnava_john_the_baptist_02.jpg> (Erişim: 23.10.2009)

2. Resim 2: Nagyszombat'taki Cizvit Kilisesi'nin içten görünüşü <http://parbeszed.com/img/upload/200704/nagyszombat_jezsuita_templom_belso_2.jpg> (Erişim: 19.06.2009)

3. Resim 3: Pápa Kuşatması'nın Tasviri

<<http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/konyvek/kr3/p/palffy2.jpg>> (Erişim: 19.09.2009)

4. Resim 4: Győr'deki kilisenin sunak resmi

<<http://mek.niif.hu/01800/01885/html/index977.html>> (Erişim: 19.09.2009)

5. Resim 5: Macar Versailles'i diye adlandırılan Gödöllő Sarayı <<http://www.privateguidebudapest.com/images/godollo%20kastely.jpg>> (Erişim: 19.06.2009)

6. Resim 6: Gödöllő Sarayı'nın konser salonu <<http://www.infogodollo.hu/upload/Kiralyi%20kastely%20koncert%20terem.jpg>> (Erişim: 19.06.2009)

7. Resim 7: Pál Eszterházy'nin Kismarton'da bulunan şatosu

<<http://www.nyiragongo.hu/galleries/13/006.jpg>> (Erişim: 23.06.2009)

8. Resim 8: Kismarton şatosunun balo salonunun tavan süslemelerinden bir kesit <<http://mek.niif.hu/01800/01885/html/cd5m/kepek/muveszettek/mt313gg8640.jpg>> (Erişim: 23.06.2009)

9. Resim 9: Buda'da bulunan Szentháromság heykeli

<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/hu/7/7e/Budapest_Szentharomsag_szobor_P3090448-lev-1000.jpg> (Erişim: 19.09.2009)

10. Resim 10: Franz Anton Maulbertsch'in Sümeg kilisesinin duvarına işlediği freskten bir ayrıntı

<http://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=F%C3%A1jl:MAULB521_KTo90613.JPG&filetimestamp=20090625155905> (Erişim: 19.09.2009)

11. Resim 11: Aziz Marton

<<http://www.sulinet.hu/tovabbtan/felveteli/2001/19het/muvtori/donner.jpg>>

(Erişim: 21.10.2009)

12. Resim 12: adam Manyoki'nin firasından Erdel Beyi II. Ferenc Rakoczi

<[http://www.lib-art.com/imgpainting/1/4/2041-portrait-of-prince-ferencrakscz-i-adam-manyoki.](http://www.lib-art.com/imgpainting/1/4/2041-portrait-of-prince-ferencrakscz-i-adam-manyoki.jpg)

jpg> (Erişim: 19.09.2009)